

УДК 338.43:635

*В. Т. Янковський,
здобувач, Львівський національний аграрний університет*

РОЗВИТОК ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ОВОЧЕВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ

У статті з'ясовано теоретичну суть та обґрунтовано значення овочевого підкомплексу, проведено аналіз та виявлено основні тенденції розвитку інтеграційних процесів у овочевому підкомплексі, на основі чого запропонувати напрями їх вдосконалення.

The article found a theoretical nature and grounded in the values of vegetable complex, analyzed and identified main trends of development of integration processes in the vegetable sector, on the basis of which suggest directions for improvement.

Ключові слова: овочевий підкомплекс, ринок, інтеграційні процеси, споживач, підприємство.

Key words: vegetable under complex, market, integration processes, the consumer, enterprise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Овочевий підкомплекс АПК — дуже важливий сектор національної економіки країни, який покликаний забезпечити потреби населення в якісній овочевій продукції за доступними цінами. Тут, у порівнянні з іншими галузями, стоять більш складні завдання, які полягають не тільки в необхідності виробити продукцію, а й у потребі якомога повніше її зберегти, переробити у високоякісні продукти харчування з біологічно активними речовинами — вітамінами, макро- та мікроелементами, органічними кислотами, цукрами.

Функціонування вітчизняного овочевого підкомплексу характеризується розривом економічних взаємовідносин між сферами виробництва та переробки овочів. У результаті порушено історично сформовану єдність сільських товаровиробників та підприємств переробної промисловості. У зв'язку з цим виникає необхідність вирішення завдання ефективного розвитку підприємств і організацій овочевого підкомплексу на основі вироблення дієвих інтеграційних механізмів господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та методичні основи функціонування АПК і його продуктових підкомплексів відображені в працях економістів-аграрників: Березівського П.С., Дем'яненка М.Я., Дудара Т.Г., Кропивка М.Ф., Липчука В.В., Саблука П.Т., Тищенко О.С., Шумейка А.І. та ряду інших дослідників. Стосовно до сучасних умов, то окремі питання овочевого підкомплексу висвітлюються в працях Андруси-

ка В.М., Дмитрійчука Г.П., Кальченка С.В., Назранова М., Поплавського В.Г., Солтинського О.М., Федорчука Н.В. та інших.

Разом з тим, недостатньо висвітлені питання економічних взаємовідносин між господарюючими суб'єктами сфери виробництва та переробки овочевої продукції, що забезпечують стійке випуск і збут конкурентоспроможних овочів, що дозволяють задовольнити у відповідних обсягах і асортименті потреби харчової та переробної промисловості, а також забезпечити максимальну прибутковість сільськогосподарських товаровиробників.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У даній статті поставлено завдання уточнити теоретичну сутність поняття "овочевий підкомплекс"; провести аналіз та виявити основні тенденції розвитку інтеграційних процесів в овочевому підкомплексі, на основі чого запропонувати напрями їх вдосконалення.

ОБГОВОРЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Однією з основних особливостей функціонування регіональних продовольчих комплексів є узгодження локальних інтересів підприємств різних галузей у процесі використання наявних у межах певної території ресурсів і виробництва на цій основі продовольчої продукції. Від цього значною мірою залежить і успішне функціонування вказаних галузей.

Ринкові умови передбачають, насамперед, ведення такої діяльності, яка приносить прибуток виробництву. Саме така ціль привела до нівелю-

вання інтересів окремих учасників ринку сільськогосподарської продукції, кожен з яких старався найдешевше закупити (виробити) і найдорожче продати продукцію. В кінцевому рахунку від цього терпіли всі учасники ринку, а найбільше, звичайно, споживачі. Ключова суперечність полягає в тому, що грошові засоби концентруються на завершальних ланках (переробка, торгівля), а максимальний дефіцит — відчують базові ланки (сільськогосподарське виробництво) комплексу. Чітко просліджується закономірність: чим ближче ланка комплексу знаходиться до виробничої вертикалі і, відповідно, далі від кінцевого споживача, тим більший дефіцит ресурсів вона має і знаходиться в стані глибокої кризи.

Спільна діяльність даних суб'єктів ринку, сформована на кінцевого споживача, посилює необхідність їх скоординованої і узгодженої діяльності і може служити добрим стимулом підвищення ефективності їх функціонування.

Основною проблемою, яка виступає в ланцюгу "виробництво — споживання" є забезпечення стабільності та ритмічності поставок овочів. Передусім дана проблема загострилася через втрату традиційних зв'язків між переробними підприємствами і сільськогосподарськими виробниками, оскільки останні різко зменшили виробництво овочів, між переробними підприємствами та заготівельними організаціями, які в традиційній формі перестали практично існувати.

Важливим, таким чином, є забезпечення підприємств сировиною за рахунок існуючих на ринку виробників продукції. При цьому кожне переробне підприємство повинно окреслити в своєму бізнес-плані сировинну зону. Вона повинна бути створена з таким розрахунком, щоб забезпечити необхідний асортимент сировини, мінімальні транспортні витрати та збереження сировини. Забезпечення ритмічності роботи значною мірою пов'язане з вирощуванням овочів з різними строками дозрівання. Прийнято, що скорочення радіусу заготівель і перевезень плодоовочевої сировини тільки на 10% приводить до зниження собівартості продукції консервної продукції на 2,1% [4, с. 59].

Не менш важливим видається організація співпраці з безпосередніми виробниками, що передбачає самостійну заготівлю сировини. З цією метою на більших за потужністю заводах можуть бути створені сировинні відділи чи відділи з постачання сировини. Певною мірою ці функції можуть бути покладені на маркетингові служби. З метою нав'язування безпосередніх контактів з виробниками переробні підприємства можуть допомагати першим технікою чи матеріальними ресурсами. Це сприятиме організації збереження продукції, що може зекономити значну частку витрат самих підприємств. Проте, як вдало відмічають вчені Інституту аграрної економіки, "на породження проблем, пов'язаних з сировинним забезпеченням, поряд з іншими факторами (невідповідність роз-

міщення потужностей сировинному потенціалу зони, територіальна розосередженість, дрібнотоварність сировинних галузей і інші), активно впливає саме відсутність спільної економічної зацікавленості виробників і споживачів сільськогосподарської продукції, яка виступає як сировина, що далі перетворюється в кінцевий продукт" [2, с. 125].

Розвиток власної торговельної мережі через створення фірмових магазинів може бути характерним лише для великих виробників овочів або їх об'єднань (маркетингових груп, кооперативів), оскільки потребує значних затрат коштів на купівлю чи оренду торгових і складських приміщень та широкого асортименту овочевої продукції. Подібні магазини створені у м. Тернополі, але торговий асортимент їх все більшою мірою включає інші продукти харчування, витісняючи овочеву продукцію. Це призводить до відволікання ресурсів, особливо фінансових, та уваги від основного роду занять — вирощування овочів. Пріоритетним тут є організація так званих агроторгових фірм.

Важливим видається створення регіональної системи заготівлі сільськогосподарської продукції. На думку В. Сидоренка та В. Попова, така система заготівель здатна підвищити ефективність реалізації сільськогосподарської продукції, скоротивши при цьому значно кількість проміжних ланок і посередницьких комерційних структур [3, с. 29]. Це матиме суттєвий вплив на зниження цін фінальним споживачам, відповідно позитивно вплине на попит на овочі і овочеву продукцію.

Одним з найбільш перспективних і традиційно економічно виправданим варіантом взаємозв'язків між підприємствами АПК є створення інтегрованих підприємств на принципах, визначених сучасними економічними і юридичними умовами господарювання. В даний час в основному сформована правова база для появи різних організаційних і інституціональних форм агропромислової інтеграції.

Агропромислова інтеграція дозволяє об'єднати зусилля всіх взаємозв'язаних підприємств в процесі виробництва, переробки, збереження, збуту сільськогосподарської продукції і сировини, сприяє раціональній організації і випуску кінцевої продукції, своєчасному і в необхідному місці доведення її до споживача.

Проте, цей процес стримують соціально-економічна криза в цілому в країні, погіршення технічної оснащеності та економічної ослабленості всіх суб'єктів агропромислового комплексу, недосконалість податкової, кредитно-фінансової і іншої, відсутність чіткої державної політики стосовно АПК, недостатнє теоретичне обґрунтування взаємовідносин господарюючих суб'єктів різних форм власності.

До переваг інтегрованих зв'язків можна зарахувати можливість впливу переробників на процес виробництва продукції і їх ціну, швидкий двохсторонній рух інформації, скорочення часу постачан-

ня сировини і формування поясних груп постачальників. Натомість їх основним недоліком є розбудова служб постачання сировини на підприємстві. Вертикальна інтеграція завжди робить натиск на модернізацію виробників продовольчої сировини. Від результативності такого тиску залежить конкурентна позиція інтегратора. Це змушує його не тільки до певних примусів, але й співфінансування процесу модернізації.

Роль інтегратора в овочевому підкомплексі має виконувати переробне підприємство з огляду на рівень концентрації, рівень технічного озброєння, його певного місця на ринку та й принаймні на те, що продукти, які він виробляє, є кінцевими. З цих позицій переробна промисловість повинна бути ініціатором прогресу у виробництві і дистрибуції продовольства. Інтеграція особливо важлива, коли окремі суб'єкти ринку не в змозі реалізувати власні маркетингові стратегії. Без інтеграції складно знижувати витрати і впроваджувати інновації.

Інтеграція дозволяє подолати три форми зростаючої відстані між виробництвом і споживанням продовольства. По-перше, фізична відстань між місцем, де розпочинається виробництво продовольства і місцем його споживання. По-друге, процес урбанізації відсунув більшу частину населення від контакту із землею, її природними ритмами і потребує турботи про неї. По-третє, віддаленість виникає в результаті зростаючої доданої вартості, створеної в переробці і торгівлі, що створює кращі засоби консервації і упакування.

На думку Ф. Ванулея [6, с. 38], процес інтеграції в умовах глобалізації пов'язаний з багатьма загрозами. Це заохочує сільськогосподарських виробників до надмірної інтенсифікації виробництва з шкодою для природного середовища, обмежує їх еластичність і промує сільськогосподарську монокультуру. Виступає загроза монополізації постачання сільськогосподарської сировини на даній території (монопсон).

Інтеграція каналів ринку є одним з важливих елементів у процесі побудови експортної орієнтації в продовольчій сфері.

Горизонтальна інтеграція впливає на зростання якості продовольства, сільськогосподарських виробників до сегмента дорогих продуктів споживання. Це особливо розвинутий сегмент ринку в країнах західної Європи, де споживачі мають високі доходи і індивідуальні вподобання, віддаючи перевагу, наприклад, екологічним продуктам харчування. Перехід сільськогосподарських виробників з сегменту дешевої і масової продукції до сегмента з генерованою вищою доданою вартістю, завдяки інтеграційним процесам в агробізнесі, впровадження маркетингових стратегій і орієнтація на експорт є суттєвим проявом підприємництва на селі.

Цілком можна погодитися з думкою вчених ННЦ "Інститут аграрної економіки", що інтеграція, з одного боку, має максимально сприяти дієвій

повноцінній справедливій конкуренції і відбору на цій основі найбільш життєздатних ефективних господарських одиниць, а з іншого — забезпечувати стабілізацію попиту і пропозиції, цін та доходів сільськогосподарських товаровиробників, стабілізації ринкового середовища [5, с. 189].

Загальноприйнято, що інтегровані господарські структури створюються за участю сільськогосподарських товаровиробників, переробних підприємств, підприємств торгівлі та інших юридичних і фізичних осіб, включаючи зарубіжних, на районному, міжрайонному або загальнодержавному рівнях. На господарському рівні аграрно-промислової інтеграція розвивається шляхом організації власної переробки в сільськогосподарських підприємствах, селянських (фермерських) і приватних господарствах [1, с. 255].

Агропромислової інтеграції повинна розвиватися від простих до більш складних форм, якими можуть бути певні організаційно-економічні структури, створені з врахуванням специфіки окремих галузей сільського господарства і можливістю включення в цей процес відповідних галузей промисловості.

Одним зі способів інтеграції може бути створення агропромислових формувань. Перший варіант — це створення таких формувань (агрокомбінатів, агрофірм тощо) з втратою господарюючими суб'єктами статусу юридичної особи. В такому формуванні замкнутий технологічний цикл з виробництва, переробки і реалізації продукції. Другий варіант — створення агропромислового формування зі збереженням його учасниками статусу юридичної особи. Такий підхід досить вдалий для овочевого підкомплексу, шляхом створення відповідних овочевих асоціацій. Членами їх можуть бути крупні виробники овочів, заготівельні і переробні підприємства, а також фінансово-кредитні, страхові та торгові організації. Ініціатором створення таких форм інтеграції можуть і повинні виступати, насамперед, переробні підприємства.

Практика господарювання показала, що достатньо ефективною формою інтеграції є агроторгові підприємства, які знайшли поширення і на Тернопільщині. Їх переваги полягають в тому, що вони сформовані на базі спеціалізованих сільськогосподарських підприємств, мають власну торговельну мережу і досить часто добру базу для зберігання та переробки продукції. Проте через скорочення земельних площ і, відповідно, площ, зайнятих під овочами, вони втратили свою значимість. Разом з тим, ми вважаємо, що саме такого типу підприємства повинні функціонувати в зонах концентрованого овочівництва, а також, зважаючи на тривалість зберігання овочів, близько до ринку збуту. Такою зоною на Тернопільщині є приміська. Вона найбільш придатна для функціонування агроторгових підприємств. Разом з тим, вдало організована горизонтальна кооперація з іншими виробниками овочів зможе принести очікувані результати на стадії реалізації продукції фінальному споживачеві.

Суттєві зрушення в розвитку інтеграційних процесів, особливо в розвитку переробної сфери, могли б здійснити спільні підприємства, основою діяльності яких є капітал вітчизняних і іноземних суб'єктів господарювання. Таке підприємство є юридичною особою, повністю госпрозрахунковою одиницею, яка має широкі права в сфері експортних і імпорتنих операцій.

Створення спільних підприємств, особливо з переробки овочів — напрям достатньо перспективний, що зумовлюється багатьма чинниками. По-перше, — це традиційно високий попит на овочеву продукцію у переробленому виді. По-друге, надто звужений пропонований асортимент овочевої продукції на ринок вітчизняними виробниками. По-третє, здійснювана митна політика робить безперспективним як організований, так і неорганізований імпорту овочевої продукції, відповідно вигідність та доцільність організації її виробництва в Україні. По-четверте, налагоджені офіційні і неофіційні зв'язки між вітчизняними підприємцями та іноземними виробниками та дистриб'юторами овочевої продукції є основою для дальшої співпраці в формі спільних підприємств.

Певні перспективи інтеграції пов'язані з створення об'єднань холдингового типу. При цьому головна компанія здійснює акціонерний контроль над діяльністю виробничих одиниць. Проте створення таких об'єднань потребує участі в них великих підприємств, що, зокрема зі сторони виробників овочів, забезпечити в даний час не можливо.

Однією зі структур регіонального характеру, здатною скеровувати внутрішні договірні відносини між підприємства різних галузей може бути координуюча асоціація або іншого типу організація. Вона може займатися збутом продукції, загальним веденням справ підприємств. Проте асоціація не наділена засобами, на має ні економічних, ні адміністративних засобів впливу. Відповідно її можливості обмежені. В цьому напрямі важливим є реорганізація діючих сільськогосподарських управлінь у консультативно-маркетингові служби та створення і реорганізація дорадчих служб.

Важливим елементом ефективного функціонування всього овочевого підкомплексу є налагодження кооперативних відносин, що знайшло широке застосування світової практики. Сільськогосподарська кооперація охоплює виробництво продукції, її зберігання і переробку, реалізацію, а також систему інформаційного забезпечення, страхування, фінансово-кредитне та сервісне обслуговування. Суб'єктами таких кооперативів у сільській місцевості можуть бути різні виробники, включаючи і селянські господарства.

Досить вдалою видається і схема інтеграції, до яких повинні бути залучені комерційні структури, причому доцільно, щоб саме вони здійснювали координацію діяльності. Це матиме позитивний вплив, оскільки комерційна фірма особливо зацікавлена в одержанні переваги над конкурентами та стабільних результатів діяльності, відповідно

стимулюватиме впровадження раціональних технологій, інших сучасних механізмів досягнення поставленої мети.

Існуюча система способів інтеграції та міжгалузевої взаємодії висуває потребу у виборі оптимального способу співробітництва аграрних і інших суб'єктів ринку овочевої продукції. На жаль, в даний час все це вирішується шляхом пристосування до відповідних умов функціонування. Вибір організаційно-економічної форми інтеграції повинен базуватися на наступних принципах:

- врахування інтересів всіх учасників інтеграційного процесу;
- врахуванні потенціалу кожної форми інтеграції, її сильних і слабких сторін, шансів і загроз її впровадження;
- врахування потенціалу кожного суб'єкта інтеграції;
- оцінка ситуації, зокрема конкурентності на ринку;
- рівень технологічної ув'язки суб'єктів інтеграції.

Оцінка різних варіантів міжгалузевої взаємодії підприємств АПК показує, що жодна з них не володіє абсолютними перевагами, тому цілком законним є поява і розвиток всіх способів регулювання взаємовідносин.

ВИСНОВОК

Таким чином, відсутність державної фінансової підтримки овочівництва та всьому овочевому підкомплексу вказує на те, що кризова ситуація тут може бути подолана лише за рахунок мобілізації внутрішніх резервів. В умовах ринку це можливо тільки шляхом вдосконалення організаційно-економічних основ підкомплексу та максимального наближення його міжгалузевих структур до вимог ринку.

Література:

1. Реформування та розвиток агропромислового виробництва (посібник у питаннях та відповідях) / За ред. П.Т. Саблука. — К.: ІАЕ, 1999. — 532 с.
 2. Ринок продовольства: проблеми формування і розвитку / За ред. П.Т. Саблука, В.І. Бойка, М.Г. Лобаса. — К.: УкрІНТЕІ, 1993. — 236 с.
 3. Сидоренко В. Попов И., Стратегия аграрных преобразований: государственное регулирование рыночных отношений // АПК: экон., управл. — № 3. — С. 25—32.
 4. Федорова Л.В., Немченко И.И. Овощной подкомплекс АПК: состояние, проблемы, резервы. — К.: Урожай, 1987. — 168 с.
 5. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П.Т. Саблука. — К.: ІАЕ, 2000. — 556 с.
 6. Vanelay F. The impacts of Derregulation and Agicultural Restfuktuting for Rural Australia // Australian Journal of Social Issues. — 2003. — № 1. — Vol.38.
- Стаття надійшла до редакції 31.10.2011 р.